

MARTONYI ÉVA

Pénélopé története – Margaret Atwood és Márai Sándor feldolgozásában

A modern regény mítoszhoz való visszatéréséről, azaz tulajdonképpeni *hazatéréséről*, már Kerényi Károly és Thomas Mann levelezése kapcsán is olvashattunk. Mindketten egyetértettek abban, hogy a legkülönbözőbb mitológiai történetek, legyen szó akár ókori eposzokról, avagy a bibliai történetekről, igen gyakran szolgáltak és szolgálnak olyan alaptörténetként, amelyre újabb és újabb interpretációs kísérletek rakódnak.¹ Ilyen inspiráló forrásnak nevezhetjük többek között a Homérosznak tulajdonított eposzokat. Tanulmányunkban a kanadai író, Margaret Atwood 2005-ben megjelent *The Penelopiad*² című írását vesszük szemügyre, pontosabban annak magyar fordítását,³ összehasonlítva azt Márai Sándor *Béke Ithakában*⁴ című regényével. Célunk tehát elsősorban Margaret Atwood eposz-újrairásának, illetve újraértelmezésének bemutatása lesz, míg Márai regényének pusztán néhány epizódjára szorítkozunk.

Bevezetéképpen idézzük fel Devecseri Gábor fordításában azt a két részletet, amely Atwood számára kiindulópontként szolgált:

„Láertész boldog fia, nagyeleményü Odüsszeusz,
mily nagyereányú asszonyt vettél is feleségül.
Mennyire jólelkű a hibátlan Pénélopeia,
Íkariosz lánysarja: urát, Odüsszeuszt, az eszében
jól őrizte: ezért soha el nem enyészik a híre
ékes erényének, s a szilárdszivü Pénélopéből
bájos dalt készít a halandó népek az isten:

... s kékorru hajó tartókötelét odakötve
egy magas oszlophoz, jól meghurkolta a kamrán,
jó magasan kifeszítve: a lábuk földre ne érjen.
Mint ha a szélesszárnyu rigók vagy a gyenge galambok

¹ Kerényi Károly, Thomas Mann: *Beszélgetések levélben*, Gondolat, Budapest, 1989.

² Margaret Atwood: *The Penelopiad*, Canongate, Edinburgh, 2005.

³ Margaret Atwood: *Pénélopéia*, fordította Géher István, Új Palatinus Könyvesház, Budapest, 2007. A továbbiakban Margaret Atwood művének magyar fordítását idézzük, az idézetek után zárójelben a cím rövidítése (P) és a lapszám szerepel.

⁴ Márai Sándor: *Béke Ithakában*, Helikon, Budapest 2014. Tanulmányunkhoz ezt a kiadást használtuk, a könyvből vett idézetek után zárójelben BI jelzéssel és az oldalszámmal szerepel. Megjegyzés: Márai regényének első kiadására a Magyar Írók Könyvesháza vállalkozott (London, 1952); az első magyarországi kiadásra pedig az Akadémiai Kiadó, Helikon (Budapest, 1991).

hullnak a törbe, amely bokrok közt van kifeszítve,
mert fészkük keresik, de gonosz nyoszolyára találnak,
így, egymás mellett a fejükkel, függtek a lányok,
hurkokkal nyakukon, hogy vesszenek el nyomorultul.
Lábukkal még rángtak, nem sokat, egy kicsikét csak.”⁵

Nos, nem véletlenül ez a két részlet keltette fel Margaret Atwood érdeklődését, amikor valamely archaikus történet, avagy mítosz újraírását, modern köntösbe öltöztetését elvállalta. A nemzetközi együttműködés keretében indított kiadói vállalkozás célja egy olyan mítosz-sorozat indítása volt, amely csokorba gyűjti a „modern és maradandó irodalmi formában újraalkotott mítoszokat”. A sorozatot egy rövid mítosztörténeti kötet indította.⁶ Ebben a vállalkozásban többek között az Új Palatinus Könyvesház kiadó is részt vett. Ennek köszönhetően a sorozat első kötetét, az eredetileg angol nyelven megjelent mítosztörténetnek szentelt művet nem sokkal később magyar fordításban is megismerhettük. A szerző, Karen Armstrong, neves brit tudós és vallástörténész, a kötetben rövid áttekintést nyújtott a világ szinte minden vallását és kultúráját átfogó mítoszokról. Könyve kedvező fogadtatásban részesült, legalábbis a róla szóló kritikák alapján úgy tűnik, a magyar olvasóközönség is tetszéssel fogadta.⁷

Ugyanabban az évben, azaz 2007-ben, amikor Atwood könyve magyarul is megjelent, a budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál díszvendég-országa éppen Kanada volt. Tehát ez a két kedvező körülmény is közrejátszott abban, hogy a kanadai író nő munkásságát Magyarországon is egyre jobban megismerjük. Margaret Atwood neve azonban nem volt teljesen ismeretlen nálunk sem.⁸ *Fellélegzés* címmel jelent meg egyik korai, hazájában nem kevés feltűnést keltett rövid regénye, valamint két híres regényének *A vak bérgyilkosnak*, sőt *A szolgálólány meséjének* is megjelent a magyar fordítása. A *Pénélopéia* 2007-es magyarországi megjelenése kapcsán több könyvkritika is napvilágot látott, melyek egybehangzóan méltatták mind a témaválasztást, mind a klasszikus szöveg feldolgozásának, „újrahasznosításá”-nak módszerét.⁹

⁵ Devecseri Gábor: *Odüsszeia*, Új Idők, Singer és Wolffner, Budapest, 1947 (első kiadás). Az idézet az első rész 24. ének 192–198, a második a 22. ének 465–473. A *Pénélopéia* magyar kiadásában Devecseri Gábor fordítása szerepel.

⁶ Karen Armstrong: *A short history of myths*, Canongate, Edinburgh, 2005.

⁷ Karen Armstrong: *A mítoszok rövid története*, fordította Árok szállás Zoltán, Új Palatinus Könyvesház, Budapest, 2006.

⁸ Margaret Atwood: *Fellélegzés*, fordította L. Pataricza Eszter, Európa Könyvkiadó (Modern Könyvtár), Budapest, 1984; Uő: *A vak bérgyilkos*, ford. Siklós Márta, Jelenkor, Pécs, 2003; Uő: *A szolgálólány meséje*, ford. Mohácsi Enikő, Lazi Kiadó, Szeged, 2006.

⁹ Elekes Dóra: *Pénélopé fátyla*, Könyvkritika, in *Élet és Irodalom* LI/19 (2007, május 11.); Bazsányi Sándor: *Perújrafelvétel*, in *Műút* 2007/2, 85–87; Bényei Tamás Könyvkritika, ÉS, LI/24 (2007. június 15.). A kanadai angol nyelvű irodalom magyarországi recepciójáról lásd még: Katalin Kürtösi, *Hungarian responses to Canadian Literary works and to Leonard Cohen's Death, in Canada consumed. The impact of canadian writing in Central Europe (1990–2017) / Le Canada a la carte influence des écrits canadiens en Europe centrale (1990–2017)*, edited by / édité par Don Sparling, Katalin Kürtösi, Masaryk University / Université Masaryk, Brno 2019, 69–84.

„Annak történetét, hogy Odüsszeusz húszévnnyi távollét után végül hazatér Ithaka szigetére, és elfoglalja királyi trónját, leginkább a homéroszi *Odüsszeiából* ismerjük” – Margaret Atwood e szavakkal indítja elbeszélését. Szerinte Homérosz Pénélopét úgy ábrázolja, „mint a hű feleség mintaképét, olyan asszonyt, akit az intelligencia és az állhatatosság jellemez. (...) Az eposz végén Odüsszeusz és Télemakhosz végez a kérőkkel, felakasztja az ágyasukká lett szolgálólányokat, majd férj és feleség egymásra ismer. A homéroszi *Odüsszeia* azonban nem tekinthető a történet egyetlen változatának. A mitikus elbeszélésanyag eredetileg élőszóban és helyhez kötött alakult – a mítoszt itt így mondták el, amott egészen máshogy. Könyvemhez felhasználtam tehát az *Odüsszeián* kívüli forrásokat is –, ezek alapján adtam elő Pénélopé családi hátterét, lánykorát, házasságát és a róla keringő botrányos híreszteléseket. Történetem elbeszélője maga Pénélopé lett és a tizenkét felakasztott szolgálólány. A Lányok kántáló vagy daloló kórust alkotnak, és ezekben a kórusbetétekben az a két kérdés fogalmazódik meg, amely mindenkiben felmerül, ha figyelmesen végigolvasta az *Odüsszeiát*: egyfelől, hogy miért kellett a Lányokat elpusztítani; másfelől, hogy milyen játékot játszott Pénélopé” (P. 12–13).

Amint a fenti, a homéroszi eposzból vett idézetből kitűnik, amely idézet egyébként Atwood elbeszélésének „felütéseként” szerepel, a hosszas bolyongása után Ithakába hazatérő Odüsszeusz bosszújának, a házában tivornyázó kérők lemészárolásának leírását a tizenkét szolgálólány kivégzése követi, akik „hurokkal a nyakukon”, „nyomorultul” pusztultak el. Az eposzban nincs magyarázat a szolgálólányok sorsára vonatkozóan. Margaret Atwood véleménye szerint különben is sok következetlenség található az eredeti szövegben, s ezek „sohase hagyták nyugodni, mint ahogyan *Pénélopéiában* Pénélopét sem”. Továbbá az sem volt soha világos számára, miért kell elfogadnunk, hogy Pénélopé „hibátlan”, „erényes” és „szilárdszívű”, egyszóval a hitvesi hűség mintaképe, aki mindvégig ellenállt a kérők zaklatásának.

Alvilági történet

Atwood Pénélopéja a mítoszfeldolgozás első fejezetében elbeszélését e szavakkal indítja: „Most, hogy meghaltam, már mindent tudhatok.” De vajon tud-e mindent? Kapunk-e választ a feltett kérdésekre, a szolgálólányok sorsáról és arról, hogy milyen szerepet játszott Pénélopé? Innentől kezdve válik a történet „izgalmassá”, mivel ahhoz, hogy eljussunk a válaszhoz, előbb meg kell ismernünk az előzményeket. Ezért meséli el Pénélopé saját élettörténetét, megemlékezve összes isteni és félisteni felmenőiről is. Szüleinek alakját például így idézi fel: „Az apám Íkariosz volt, Spárta királya. Az anyám najád. Najádok lányai akkoriban tucatjával születtek, tele volt velük a görög világ. Mindamellet nem árt, ha valaki félistentől születik. Vagy nem rögtön árt” (P. 20).

Pénélopé egyes szám első személyben mondja el történetét. Vajon miért ezt a formát választotta a szerző? Az eredeti eposzban a szereplőket kívülről látjuk. Egyetlen ének képez kivételt, a Tizenegyedik, a *Neküia* című, amelyben Odüsszeusz kivételesen leszállhat az alvilágba, hogy saját maga, valamint hozzátartozóinak sorsát tudakolja. Egyedül itt szólal meg az eposzi hős a saját hangján. Devecseri Gábor megjegyzése szerint számos feltételezés fogal-

mazható meg ezzel kapcsolatban, bár szerinte a vonatkozó szakirodalomban sincs egyértelmű magyarázat a narrátorváltásra¹⁰.

Atwood változatában belép azonban egy meglepő fordulat: nemcsak Pénélopé beszél, hanem a lányok is. Pénélopé elbeszélését meg-megszakítva, „kórusbetétek” formájában mesélik el saját történetüket, sőt olykor kommentálják is az eseményeket. A kezdeti lineáris elbeszélést, amely Pénélopé monológjaként indul, ily módon fel-felváltják a lányok énekei, amelyek a legkülönbözőbb versformákban hangzanak el. Atwood ugyanazt a szerepet tulajdonítja a „kórusbetétek”-nek, mint amelyet az ókori tragédiákban szereplő kórusok láttak el. Csakhogy a dalok tökéletesen illeszkednek a modern dalformákhoz, ami már a címeikből is kiolvasható: *Az ugrókötél verse*, *Gyerekgyász – a lányok panasza*, *Ha királylány lennék – népies dallamra*, *Tarkaeszű kapitány – tengerésznoé*, hogy csak néhányat említsünk közülük.¹¹

Nézzük most már az elbeszélő szempontjából másik szövegünket, a Márai-féle változatot. Itt is első személyben előadott történetet olvashatunk. A három *Énekből* álló regény első részében Pénélopé beszél. Pontosabban nem is annyira saját életét adja elő, hanem férjének Ulysszesnek¹² alakját idézi fel. Egyébként Márai is versrészlettel indít, de nem az alapmítosz-ból, az Odüsszeiából idéz, hanem egyik saját verséből. Ebben Ulysszes alakját saját történetével mossa egybe, az idézetet e szavakkal zárja: „Egyszerre félni kezdett. Megroggyant keze lába – felnyögött. Félt, hogy hazakerül Ithakába”.

Alantas művészet

Mindkét szerzőnél azonos motívumként jelenik meg a történet indításának mozzanata. Ki és mi célból vállalkozik bizonyos események felidézésére? „Alantas művészet” – jelenti ki Atwood Pénélopéja a történetek elmondásával kapcsolatban. „Művelői vándor koldusok, vak énekesek, szolgálólányok, gyerekek – a népből azok, akiknek van rá idejük. Valamikor kinevettek volna, hogy az énekmondó szerepében lépek fel – visszás, komikus vállalkozás, ha az arisztokrata beleártja magát a művészkedésbe” (P. 14). Atwood szerint: „Ide az Alvilágba mindenki zsákkal érkezik, olyannal, mint amibe a szeleket zárták, de ezek a zsákok szavakkal vannak teli: mit mondtál, mit hallottál, mit mondanak rólad. Van nagyon kicsi zsák, van nagy; az enyém közepes méretű, s a benne lévő szavak java része kitűnő férjemre vonatkozik” (P. 14).

¹⁰ „*Neküia* – a görög neküsz: holttest szóból; anyyi, mint alvilágjárás (az *Odüsszeia* XI. éneke). Ezt a részt szerették önálló és az *Odüsszeiába* később betoldott elbeszélő költeménynek tekinteni. Az a föltételezés, amely szerint a hős elbeszélését átvárták harmadik személyből első személyre, hogy Odüsszeusz ajkára adhassák, megdőlt. De hogy az első személyes elbeszélésnek eredetileg milyen kerete lehetett, azt illetően a kutatók még föltételezésekbe sem bocsátkoztak. Elképzelhető azonban, hogy a mese-*Odüsszeiát* s legfőképpen az alvilágjárást maga az egykori költő mesélte első személyben, mint – talán – Hérodotosz Ariszteászra, és mint később olyan magától értetődően Dante. Talán a későbbi költő már csak a hős ajkára merte adni azt, amit elődje még mint a maga élményét beszélt el”. Ld. 5. jegyzetben i. m.

¹¹ Nem véletlenül írta egyik első kritikusa a Guardian című angol lapban, hogy a történet előadásának módja Offenbach megenésítésére és a Broadway-musicalok stílusára emlékeztet (Peter Conrad: *The Pull of the Greeks*, 2005, oct. 23.).

¹² Odüsszeusz nevének latin változata Ulysses. A nevek helyesírását illetően jelen tanulmányunkban Atwood regényének magyar fordításában szereplő formáját alkalmazzuk, illetve Márai regényének idézett magyar kiadásában szereplő változatban írjuk a neveket.

Márai regényében Pénélopé szerint is szó szerint „alantas foglalkozás” az írás. Az ő Pénélopéja nehezen szánja rá magát, hogy előadja történetét: „Viselt dolgainkról, családunk történetéről, sajnos túl sok szó esett már a világban. Utolsó időben többször felkértek, mondjam el az igazat és írjam meg emlékeim. Minden ilyen kérést elutasítottam” (BI. 9). Nemcsak azért utasítja el a kérést, mert tisztában van vállalkozása lehetetlen voltával, mármint a teljes igazság felderíthetetlenségével, hanem azért is, mert a történetmondás, a történet megírása különben sem méltó hozzá. Hiszen abban az időben, amikor férjével együtt éltek, „az írás még rendkívül alantas foglalkozás volt” (BI. 9). Vak énekmondók lanttal a kezükben művelték a hősök sorsának felelevenítését, általában pontatlanul, mivel az igazságot csak gyanították, de nem ismerhették. „Az igazat csak én tudom” – mondja Pénélopé, aki különös módon azt jegyzi meg, hogy már nem tudja rászánni magát az írásra, s csak ennyit tesz hozzá: „elmondom, amit tudok” (BI. 10). Ezáltal felkelti a gyanút, akárcsak Atwood, hogy a teljes igazságra sohasem fog fény derülni.

Elbeszélésének tárgya férje, Ulysses alakjának felidézése: „Mindaz, amit el kell mondanom, sok lenne, megfoghatatlan, mint a tenger. Mert mindig minden a tengerre emlékeztet, amikor boldogult férjemre gondolok. A szárazföldön örökké csak vendég volt” (BI. 11). Így hangzik Pénélopé bevezetője, majd a folytatásban sok mindent megtudunk Ulyssesről. Többek között azt, hogy Poseidón azért gyűlölte, mert féltékeny volt rá, ugyanis kezdetben mindketten istenek voltak. Pénélopé azért beszélhet erről, mert maga is isteni eredetű. „Atyám, Ikarios, Árkádiából vándorolt Spártába. Bár ne tette volna soha...! De lehet, hogy ez is hatalmas rokonaink, az istenek akarata szerint volt” (BI. 11). A családtörténet felidézett szereplői is sorra megegyeznek, bár Pénélopé anyja Atwoodnál najád, tehát vízi lény, Márainál pedig erdei nimfa. A najád anya nem sokat törődik lányával, apja meg egy rosszul értelmezett jóslat alapján vízbe akarja fullasztani. Megmenekül, de megtanulja, hogy támogatást nem várhat családjától.

Atwood Pénélopéja az alvilágban bolyongva egyszerre él saját idejében és a jövőben. Márai Pénélopéja a történet kezdetén szintén visszatekint a már megtörtént eseményekre. Utal többek között Ulysses halálára, amelynek elmondására csak a regény végén, a harmadik monológ keretein belül kerül sor. Tehát míg Atwood esetében a fentebb említett két fontos kérdésre való válasz keresése a történet lényege, addig Márainál a kérdés az lesz „milyen volt Ulysses valójában”? Nála a három elbeszélő, Pénélopé, Télemakhos és Télegonos változatának középpontjában Ulysses karakterének megfoghatatlansága áll. Márai regényében Pénélopé, miután elmeséli történetének saját verzióját, ezzel a zavarba ejtő kijelentéssel fejezi be azt: „nem tudhatom, milyen volt, hiszen csak a felesége voltam”. Hasonló szavakkal zárul a második ének, fiának, Télemakhosnak monológja, sőt a harmadik, Télegonosé is.

Amennyiben elfogadjuk, hogy az én-formula általában a szerző részéről valamiképpen azonosulást jelent a választott narrátor személyével, meg kell állapítanunk, hogy bár elfogadottan feminista olvasatról van szó, Pénélopé nem maga az írónő. Atwood is csak egy külső szemlélő marad, akárcsak a homéroszi eposznál tapasztalhattuk. Márainál valamivel bonyolultabb a dolog, hiszen ő sem azonosulhat teljes mértékben Pénélopéval, ugyanakkor a másik két narrátorként választott személlyel sem. Ulysses alakjával való teljes azonosulása sem képzelhető el, hiszen nála is egy alaptörténet sajátos felhasználásáról van szó. De az is igaz,

hogy számos olyan elem fedezhető fel a regényben, amely a szerző életének bizonyos mozzanataival hozható összefüggésbe.¹³

Például az is figyelemre méltó körülmény, hogy Márai *Naplójában* már az 1948-as évből származó feljegyzésekben is fel-felbukkan Ulysses alakja. Még a hazájából való végleges távozása előtt írja: „Mit érzett Ulysses, amikor útra kelt Ithakából, és tudta, hosszú idő beletelelik, amíg hazatér? A szélre figyelt, a zúgó szélre, a habokra és a tengerre, a szirének énekére, az aranyra és a küklpszokra – de a szívében Ithakára figyelt, örökké csak Ithakára. Még nem indultam el, és már Ithakára figyelek”.¹⁴ Amikor a szerző néhány oldallal később *naplójában* kétféle honvágáról beszél, az „ulyssesi vad, patetikus honvágáról” tesz említést. „Honvág a babérszagú szél, a Földközi-tenger, a szigetek és a szirének után.”¹⁵ Emigráns életének első, rövidebb svájci tartózkodása alatt már alig várja, hogy Nápolyba érkezzenek. Már tudja, mi lesz a sorsa: „Elmenni, örökké csak elmenni.”¹⁶ Olaszországba érkezve mintha megnyugodna. Elbűvöli a tenger látványa, mindaz, ami után vágyakozott. Nem ír, de úgy érzi, itt „hazátlan magyar író maradhat. Ez nagy rang. Ezt választom.”¹⁷

A lányok története

Márai, Atwooddal ellentétben, kevés figyelmet szentel a lányok történetének. Ez csak amolyan mellékes probléma Pénélopé szemében. Saját személyzetével amúgy is voltak nehézségei, még a hűséges dajka, Eurükleia is kétes szerepet játszott. (Eurükleiával egyébként Atwood Pénélopéjának is meggyűlt a baja, mert amikor ifjú feleségként megérkezett Ithakába, a dajka mindenbe beleszólt.) Márainál Pénélopé inkább azt nem érti, miért kellett Ulyssesnek rávennie Télemakhoszt, hogy ölje meg a lányokat. Így mesél el egy életképet a távoli múltból: „Eurykleia, hajlott kora ellenére, naphosszat a konyhában állott és felügyelt samosi szakácsunkra és a konyhaleányokra. Igaz, a konyhai személyzet létszáma ez időben már hiányos volt, mert férjem saját kezével ölt meg minden nőszemélyt, akiről kitudódott, hogy cicázott és hált kérőimmal. Ezt a tisztogatást módszeresen végezte, harag és indulat nélkül, ahogy a jó kertész irtja tavasszal a gyümölcsfák hernyóit” (BI. 44). Majd valamivel később Pénélopé visszatér a lányok kivégzésére: „De amikor láttam, hogy az ölés már kényszercelekedetté változott nála, felemeltem hangom. Az, hogy a céda szolgálókat lábuknál fogva akasztotta fel, mint a madarász a foglyul esett fürjeket, végül is természetes volt. De legjobb konyhalányaim is agyoncsapta, fél kézzel. Házamban nem szűnt a titkos, rejtett sírás-rívás” (BI. 45). Pénélopé problémája inkább az, hogy nem talál magyarázatot, mi változtatta meg Ulyssesst.

Atwoodnál talán a legmeghatározóbb mozzanat a szolgálók sorsával kapcsolatban az, amit a XXVI. fejezetben olvashatunk. A fejezet címe: *Odüsszeusz tárgyalása – a Lányok videofelvétele alapján*. Ez a modern korba helyezett jelenet egyrészt kifejti, miért volt Odüsszeusz bűnös a kivégzést illetően, másrészt felveti Pénélopé „játéká”-nak kettősségét. Az eredeti

¹³ Ld. Ritoók Zsigmond: *Márai és Homéros* (Jegyzetek a *Béke Ithakában*-hoz), in *Holmi* 2002. május, 564–574.

¹⁴ Márai Sándor: *A teljes napló, 1948*, Helikon, Budapest, 2008, 245.

¹⁵ I. m., 248.

¹⁶ I. m., 310.

¹⁷ I. m., 318. Mikor Nápolyban megtelepszik, érzi, mennyire kötődik az Odysseus-monda a tájhoz (már ókori hagyomány szerint is itt élt Kirké), s erre többször is visszatér – állapítja meg Ritoók Zsigmond fentebb idézett cikkében.

homéroszi szövegből is kiderül, hogy volt valóban erőszak a kérők részéről, de ebben a jelenetben áthelyeződnek a hangsúlyok. A védelem képviselője mentegeti Odüsszeuszt, a lányok megerőszkolását pedig maga a bíró is mentegeti, aki egyébiránt nem teljesen érti a történeteket, és a tárgyaláson megszólaló felek által előadott indokokat azzal a megjegyzéssel zárja: „...akkor mások voltak a viselkedési normák” (P. 157). A vita lezárása céljából a lányok végül megidézik az Erinnuszok csapatát, tőlük várva a bosszút halálukért, azt kérve tőlük, hogy Odüsszeusznak „ne lehessen sohasem nyugta”. Majd a jelenet végén a védelem képviselője bagolyszemű Pallasz Athénét, Zeusz halhatatlan leányát hívja segítségül, hogy „vegye védelmébe a magántulajdon jogalapját, a férfi jogát, hogy úr legyen a saját házában...” (P. 158).

A matriarchátus végét jelentő, az eposznál is ősbibb időkre visszautaló háttér felvetése Atwoodnál, már a XXIV. fejezetben megtörténik, amelynek címe *Kültúrantropológiai előadás*. Ez az előadás is a Lányok hangján szól. „Nos tehát: mivel társul a szám, a Lányok száma – a tizenkettes szám – a kiművelt elmében? Tizenketten vannak az apostolok, tizenkét nappól áll a karácsonyi ünnepkör, és persze ott a tizenkét hónap... melleleg pedig mit társít a hónap szóhoz a kiművelt elme? Igen? Ön uram, ott hátul? Helyes a válasz. A hónap a hold szóból ered, ez köztudott. És az sem csak véletlen egybeesésből adódik, azaz egyáltalán nem véletlen, hogy éppen tizenketten voltunk, nem tizenhárman, nem tizenegyen és nem is kilencen, mint a nótabeli asszony lányai, akiket nem győzött számlálni” (P. 140). Továbbá hozzátesszik: „Mármost, ha ebből indulunk ki, nyilvánvalóvá lesz, hogy megerőszkolztatásunkban és felkötetésünkben annak az emléknyma rögződik, ahogy a matrilineáris holdkultusz hatalmát egy történelmi időpontban megdöntötte a bitorló, atyaisten-imádó barbárok benyomuló csapata” (P. 142). Ebben a tudományosnak tűnő „előadás”-ban szóba kerül az Artemisz-kultusz, a fejsze mint rituális tárgy, a minőszi korszak, s mindez a Lányok hangján, modern nyelvi fordulatokkal megtűzdelve.

A lányok történetének van egy másik vetülete is. Atwood a kórusbetétekben tulajdonképpen egy másik, mai szóval élve szociológiai magyarázatot is megemlít. Erre *Gyerekgyász – a lányok panasza* címmel kerül sor, ezúttal nem is verses formában. „Mi is rossz helyen születtünk” – kezdődik a szavalókórus, majd így folytatódik: „Szegény szülőktől, rabszolgaszülőktől, jobbágy szülőktől, paraszt szülőktől, olyan szülőktől, akik eladtak, akiktől ellophattak. Szüleink nem voltak istenek, félistenek, nimfák, najádok. Már gyerekkorunkban dolgoznunk kellett a palotában; hajnaltól késő estig robotoltunk, már gyerekkorunkban. Ha sírtunk, senki se szárította fel a könnyeinket. Ha elaludtunk, rúgással ébresztettek. Azt mondták, hogy nincs anyánk. Azt mondták, hogy nincs apánk. Azt mondták, hogy lusták vagyunk. Azt mondták, hogy piszkosak vagyunk. Piszkosak voltunk. A piszkokban éltünk, a piszkok volt a dolgunk, a foglalkozásunk, a hibánk. Mi voltunk a piszkos lányok. Ha a gazdánk, a gazdánk fia, a háznál vendégeskedő nemesember vagy a vendég nemesember fia össze akart feküdni velünk, nem utasíthattuk vissza” (P. 24).

Lótuszvirág- és aszphodéloszevők

Érdekes hasonlóságot fedezhetünk fel a lótuszzevők és az aszphodéloszmotívum megjelenítésével kapcsolatban a két szerzőnél. Atwood feldolgozásában az egyik fejezet címe *Aszphodélosz*. Homérosznál a holtak birodalmában aszphodéloszmezőkön vándorolnak az elhunytak. Atwoodnál Pénelopé unalmasnak tartja ezt a fajta bolyongást (P. 26–27). Márainál az aszphodéloszmotívum Amphinomos és Pénelopé beszélgetése során említődik. Nála is a halált

jelképező virágként: „...emlékeztet, hogy mulandók vagyunk, és mulandó minden, ami törté-
nik velünk. Ezért szeretem. – Színe a Hádés halvány fényeire emlékeztet” (BI. 69) – mondja
egyikük. Ugyanis Pénelopé Márai változata szerint kénytelen egy időre elhagyni Ithakát.
Amphinomoszhoz, egyik volt kérőjéhez megy, akit a hazatérő hős csak megsebzett, de nem ölt
meg.

Márainál hangsúlyozottabban szerepel egy másik, ugyancsak a homéroszi eposzban is
megjelenő növény, a lótuszvirág. Devecseri Gábor fordításában így hangzik Odüsszeusz má-
sodik kalandja a lótuszevők szigetén: „és közülük ki a mézédés termést meg is ette, / Már
nem akart hírt adni nekünk, nem akart hazatérni, / Ott kívánt örökre maradni a lótuszevők-
nél, / Egyre a lótuszt szedni, feledve a szép hazatérést.”¹⁸ Nyilvánvalóan erre a varázslatra
utal Márai, amikor egy hosszabb párbeszéd végén, Ulysses így szól: „Tudnotok kell, a lótusz
bűvös étel és ital. Aki eszik belőle, elfelejti a hazát és az otthoniakat” (BI. 47–48). Márai regé-
nyét végigkíséri a hazájából való végleges távozás és a hazatérés lehetetlenségének motívu-
ma, utalva egyúttal Ulysses vándorló, nyughatatlan természetére.¹⁹

Helené és/vagy Pénelopé

De talán az is lényeges, ahogyan a két Pénelopé a nagy vetélytársat, Helenét mutatja be. He-
lené alakja Atwoodnál már az alvilági sorsról szóló fejezetben megjelenik. Tündöklően szép,
botrányos hírű nőszemély, aki „kéjvágyó férfiak százait őrlítette meg, és tűzbe borított egy
nagy várost” (P. 31). Helené szépségével tűnik ki, Pénelopét viszont okosnak tartják. „Legin-
kább arról ismertek (...) Meg arról, hogy ügyesen szövök, híven kitartok férjem mellett, és
óvatos előrelátással irányítom sorsomat” (P. 31). A Hírek *Helenéről* című fejezetben Pénelopé
Télemakhosznak tesz szemrehányást, miért indult el apja keresésére, miért vállalta a veszé-
lyes kalandokat. De azért kíváncsian érdeklődik utazása eseményei felől, főként Helenével
való találkozásáról kérdezzeti. Nem kis meglepedésére szolgál, amikor kiderül, hogy az egy-
kor oly szép Helené bizony már megöregedett és nagyon csúnya. Persze ezt Télemakhosz in-
kább csak azért mondja el, hogy anyjának kedvére járjon. Később, már az alvilági bolyongás
során Pénelopé ismét találkozik Helenével is, aki változatlanul a férfiak hódítására törekszik,
mivel „A vágy nem hal meg a testtel” (P. 133). Helené az alvilágban is jelen van, olykor kirán-
dul az élők világába, fölényesen tudósít az ott zajló eseményekről, ami újabb lehetőség az
író számára egy-egy mai szemszögből megfogalmazott gúnyos megjegyzésre.

Helenét illetően Márai regényében Pénelopé, amikor unokanővéréről és egyben vetély-
társnőjéről beszél, egyáltalán nem fukarkodik a lekicsinylő jelzőkkel: „becstelen némbér” (BI.
18), aki szerinte nem is volt szép sohasem, s aki másutt, mint „a Hattyú céda lánya” aposztro-
fáltatik (BI. 35), ismét másutt meg ezt olvashatjuk: „Ez a zörgő árny azt hiszi, még mindig
hatni tud Hádész honának tehetetlen béna hímeire” (BI. 19). „Mindig buta volt. Mindig alat-
tomos volt. Mindig sikere volt a férfiaknál” (BI. 19). Márai hosszú oldalakon keresztül foglal-
kozik Télemakhosz Helenénél tett látogatásával. Ekkor derül ki, hogy a híres szépség emlékét
csak egy róla készült márványszobor őrzi.

¹⁸ Az 5. számú jegyzetben i. m.

¹⁹ Márai Sándor 1951-től 1967-ig a Szabad Európa Rádió munkatársa, *Vasárnapi krónikák* címen rend-
szeresen hangzottak el jegyzetei, amelyeket már életében is szándékozott gyűjteményes kötetben
közreadni, de végül csak 2014-ben, illetve 2017-ben került sor magyarországi publikálásukra, *Fedő-
neve Ulysses* címmel, két kötetben, a Helikon Kiadónál.

A szövé és a háló

A hitvesi hűség jelképe, a szövé, mindkét szövegben szerepet kap. A várakozás idejét Márai Pénelopéja így jellemzi: „Ő még mindig késett. S én ültem a fiammal és a kérőkkel Ithakában, tehetetlenül néztem, amint gazda hiányában kipereg kezemből az ősi vagyon, szőttem, noha az összes házimunkák közül ezt utálom a leghevesebben (BI. 30–31). Atwood *A lepel* című fejezetben meséli el Pénelopé a szövéének történetét (P. 97). A kényszerhelyzet miatt, amelybe az elbeszélő sodródik, egyre nagyobb nyomás alatt érzi magát. A modern lélektani módszerek bevetésével az író olyan feltevésekbe bocsátkozik, amelyeknek természetesen nyoma sincs, nem is lehet az eposzban. Ezek a feltevések Télemakhoszhoz kötődnek. Mi lenne, ha elege lenne a várakozásból, a kérők szünni nem akaró ostromából, s nem várná meg, hogy férje visszatérjen Ithakába, vagy pedig elmenne? Akkor, Pénelopé feltevése szerint, Télemakhosz rosszul járna, mivel anyja magával vinné az összes, hozományául szolgáló kincsét, ha meg ottmarad, akkor előbb-utóbb férjhez menne valamelyik kérőhöz, ami azzal járna, hogy a fiúnak valaki parancsolgatna. Tehát egyetlen megoldásként az anyagiylkosság vehető számba. Ezért viszont igen súlyos büntetés járna, tehát a fiú valószínűleg nem fogja rászáni magát a szörnyű tetre. Pénelopé végül úgy tesz, mintha isteni sugallatra hallgatna, és hozzákezd egy jókora vásznat szőni, azzal, hogy szemfedő lesz belőle apósa, Laertész számára. Itt ismét egy olyan lélektani motívum szerepel, amely eltéríti az elbeszélést az eposzi eseményekben leírtaktól, miszerint Laertész – elkerülendő, hogy valamelyik kérő megölje, hiszen már elkészült a halotti lepel számára – inkább rejtkehelyre vonul. Pénelopé meg naphosszat szó-szöveget, de éjjelente szétfejtja a leplet. Ehhez bizony segítségre van szüksége, ezért magához vesz tizenkét szolgálólányt, akikkel mintegy szövetkezve, éjszakánként vidám hancúrozás közben végzik a felfejtést. Pénelopé felbízattja a lányokat, sürgölődjenek a kérők körül, kémleljék ki őket. „A terv balul ütött ki. Jó pár lányt, sajnos, megerőszakoltak, másokat elcsábítottak, vagy addig zaklattak, míg jobbnak látták engedni, mint ellenállni” (P. 102). Különben is szokásban volt, hogy a jó házigazda nagylelkűen felajánlja a lányokat a vendégeknek. Csakhogy Pénelopé házában nem volt jelen a gazda, s ebből lett a későbbi tragédia. Mindközben szorgalmasan szövi tovább a leplet, holott tudja, az egész titkolózásnak nincs sok értelme. A szerző a hálót az angol web szóval jelöli, ami nemcsak szövedéket jelent, hanem a pókhálóra is asszociál. Ezért mondhatja, hogy „Ha a lepel az egy háló, akkor én vagyok a pók. De hát én nem akartam vele megfogni a férfiakat, (...) inkább magam próbáltam volna kibonyolódni” (P. 105).

Hú maradt-e Pénelopé férjéhez?

Atwood *Rágalmazó pletykák* című fejezetében Pénelopé igyekszik válaszolni a vádaskodásokra. „Ezek a történetek teljességgel alaptalanok” (P. 124) állítja, ugyanakkor nem győzi felsorolni, mi mindennel vádolták meg. Ezek között felmerül az is, hogy miért nem büntette meg a tizenkét szolgálólányt. Talán azért, mert osztozott velük feslettségben? De a legfőbb vád éppen azzal volt összefüggésbe hozható, miért jelent meg Odüsszeusz álruhában, amikor hazatért. Feltehetően azért, mert nem bízott benne. A fejezetet követő kórusbetétben a Lányok előadásában hangzanak el a vádak Pénelopé esetleges hűtlenségéről, ezúttal sokkal meggyőzőbben. Pénelopé átalussza a „ribilliót”, azt az eseményt, ahogyan Odüsszeusz és Télemakhosz „kicsinálja a Lányokat” (P. 135). Véleménye szerint: „Alighanem Eurükleia kevert valamit a nyugtató italomba, hogy távol tartson az eseményektől, és ne tudjak közbeavatkoz-

ni” (P. 135). Kiderül az is, mi vitte rá arra Odüsszeuszt, hogy a lányokat is kivégeztesse, miután még mindig koldusnak öltözve, könnyedén átlőtte a nyílvesszőt a tizenkét fejsze fokán, feltárva ily módon, ki is ő valójában, és nekilásson a kérők lemészárolásának. Eurükleia bevallja, ő nevezte meg azt a tizenkét szolgálólányt, aki kivégzésre ítéltetett. „Csak tizenkettőt, a szemteleneket...” Ekkor jön rá Pénélopé, hogy azokat nevezi meg a dajka, akiket megerőszkoltak: „A legfiatalabbakat. A legszebbeket” (P. 137). De lehet más magyarázata is a dajka árulásának, hiszen Pénélopé éppen ezekkel a lányokkal szövetkezett, amikor velük együtt fejtette fel éjszakánként a nappal szőtt leplet (P. 138). Mindezt már sohasem fogja tudni tisztázni: „Így aztán sohasem fogom megtudni az igazat” (P. 139).

Márai szerint sem volt Pénélopé hűsége teljességgel vitathatatlan, bár az asszony önmagát felettebb szerencsétlennek tartja: „(...) úgy éreztem, nincs boldogtalanabb asszony a szárazföldön és a szigeteken, mint én, Ithaka királynője, Ulysses mindig újra megölelt és mindig újra eltaszított asszonya, a hűség eleven szobra, a hálátlanság mártírja – én, a szegény, szegény” (BI. 67). A trójai hős hazatérése nem jelent számára egyértelmű megnyugvást. Félelem tölti el férje kiismerhetetlen karaktere miatt, félelem attól, hogyan fognak tudni ismét együtt élni. Férje, akinek hűtlenségéről már mindenki értesült, hazatérésekor „féltekeny volt és hűtlenséggel vádolt” (BI. 53). Elküldi tehát a házukból, s így kerül az asszony Mantineába, ahol találkozik Anphinomossal, megszüli második fiát, akinek szintén férje az apja, majd két év után hazatérhet. Ez volt Ulysses utolsó parancsa, aki miután ismét távozott, már csak meghalni tért vissza, legalábbis a kalandos és „esztelen történetek szerint” (BI. 89). Ezekről a történetekről sokat vitatkoztak sokkal később, de az igazság soha nem derülhetett ki (BI. 90–91) – hangzik a végső konklúzió.

Pénélopé álma

Az álomfejtés motívuma egyaránt szerepel mindkét szerzőnél. Márainál az álom csak nagyon röviden említődik. Pénélopé szeme előtt leperreg egy sor esemény, amely Uyszeshez fűzi: „(...) Láttam őt álomban, mint sasmadarat, amint húsz liba fölött kering... Láttam őt az idegen nők, Kalypso és Kirké, selypegő félszűz Nausikaa, a gyanúsán irgalmas Leukothea s mindig örökké, a szemérmetlen spártai cudar, Helena karjai között (...) Láttam, amint megfeszíti az íját, hogy átlője a nyilat a tizenkét fejsze foka alatt” (BI. 52). Atwood az álomjelenetet más-képpen, a szokásostól eltérően értelmezi. *Örömsikkantás* című fejezetének végén Pénélopé meséli el álmát az éppen hazatérő, még álruhás Odüsszeusznak. Húsz fehér lúd szerepel benne, meg egy sas, aki lecsap rájuk és mindet megöli. Odüsszeusz megfejtése szerint a sas ő maga lenne, a ludak meg a kérők. Pénélopé szerint viszont: „A fehér lúdcsapat az én tizenkét szolgálólányom volt, ahogy hamarosan megtudtam, végtelen nagy bánatomra” (P. 122).

Írónia, avagy ki beszél?

Az is kitűnik mindkét szövegből, hogy a szerzők hasonló módon kedvelik az ironikus kiszólásokat. Atwoodnál Odüsszeusz nem az egyszemű óriással (Küklópsz) harcolt, hanem egy fél szemű kocsmárossal; legénységét nem kannibálok tizedelték meg, hanem egymást verték halálra; nem istennői bűbáj tartotta fogva Aiaié szigetén, hanem bordélyban tanyázott hónapokig. Vagy a következő megjegyzés: „Az istenekben volt valami gyerekeség, vásott kártékony-ság. Most már elmondhatom, mert nincs többé testem, túl vagyok ezen a szenvedésen, és az istenek különben sem hallgatnak a szóra. Szerintem alszanak. Mostani világotokban már nem

kell tartani az istenek látogatásától, mint a régieknek, hacsak nem kábítottok” (P. 33). Ugyancsak ironikus felhangok szerepelnek Márainál is, többek között az eposzi jelzők használatában.²⁰

Odüsszeusz-Ulysses igazmondása is kétséges. Márai Pénelopéja megjegyzi: „Az igazat akarom mondani. Ezzel talán megsértem emlékéte, mert ő nem sokat tartott az igazságról. Mesterien hazudott. Ez nem csoda, ha meggondoljuk, hogy nagyapja Autolykos volt, az isteni állattolvaj, lóköte és marhabélyeg-hamisító, aki még árkádiai Herméstől tanult hazudni” (BI. 13). Atwoodnál: „Mind a ketten – saját bevallásunk szerint – hétróbás, szégyentelen hazudozók voltunk ősidóktól fogva. Csoda, hogy akármelyikünk elhitte a másik egyetlen szavát is. Pedig elhittük. Vagy legalábbis azt mondtuk egymásnak” (P. 148). Mindez akkor hangzik el, amikor a hitvesek egymásra találának, a nagy felismerési jelenetet követően. Az egymásra találás motívuma sokkal részletesebben jelenik meg Márainál, két, már nem fiatal házastárs párbeszéde formájában.

Ugyancsak ekkor, Odüsszeusz hazatérése és felismerése elbeszélésének pontján utal Atwood arra, milyen belső indíttatás kényszeríti a hőst az ismételt elutazásra: „Alighogy viszsztatért, Odüsszeusz már el is távozott megint. Mondta, hogy szíve hasad, amiért el kell hagyania, de kénytelen új kalandra indulni” (P. 149). Márainál Pénelopé szerint: „Férjem csodálatosan tudott elmenni hazulról. És mindig nagyszerűen tudott hazaérkezni. Csak egyet nem tudott: maradni... Ehhez nem volt képessége” (BI. 42). Ulysses nem akar isten lenni, az emberi sorsot választja. A második ének végén Télemakhosz szerint: „Kalypso megmondta a titkot: Ulysses ember volt. Tudott, és mert ember lenni. Úgy látszik, ez nagyon nehéz” (BI. 169).²¹ Ez már a második ének nagy kérdése, amikor arról olvasunk, hogy Télemakhosz atya nyomdokaiba lép, keresi a titkát, keresi többek között Kalypsónál, a bölcs nimfánál. Végül ezzel zárul a fejezet: „Most mindent elmondtam róla, amit tudok. Vagy legalábbis mindent, amit én tudok. Azt hiszem, ilyen volt vagy ilyesféle. De a valóságban nem tudhatom, milyen volt – mert én csak a fia voltam” (BI. 201).

Odüsszeusz/Ulysses történetének folytatása

Mindkét szerzőnél bőven találunk olyan motívumokat, amelyek egyaránt az eposzi alaplírára támaszkodnak. Atwood és Márai egyaránt alaposan ismerte Homéroszt, bőven merítették belőle, ugyanakkor olyan egyéb, szóbeli vagy írásbeli forrásokból is, amelyek továbbírták a mítoszt. Mindkét szerző hivatkozik, a szövegek zárásaként, mintegy köszönetet mondva, bizo-

²⁰ Ritoók Zsigmond véleményét idézzük: „Van végül még egy vonás, melynek használata ellentétes értelmű az eposzával. »Dicső atya«, »dicső uram«, »dicső gazdád«, »dicső menyem«, »szeretett férjem«, »boldogult férjem«, »boldogult atyám«, »isteni Kírké«, »isteni gyilkos« stb. Ezek homérosi jelzők homérosian ismételve. A regényben azonban vagy ironikusan hatnak, vagy egyszerűen üresek. A világ megváltozott, és a hajdani eszmények, értékek üressé váltak. Ez Télegonosnak (nem Télemachosnak, mint az Odysseia-ban!) Meneláosnál és Helenénél tett látogatásakor lesz egészen nyilvánvaló.” Ld. a 13. sz. jegyzetben i. m.

²¹ A bőséges Márai-szakirodalomból itt csak Fried István könyvére és folyóiratokban megjelent tanulmányaira utalunk. Fried István: *Siker és félreértés között. Márai Sándor korszakok határán*, Tiszatáj könyvek, Szeged, 2007, főként 26, 140; továbbá Fried István: „Az ő kedves szava Logos volt – az értelem”. *Antikvitás-recepció a korszakküszöbön*, in *Irodalomtörténet* 37–38/2, 2006, 189–211.

nyos forrásokra, bár ahhoz már meglehetősen alapos filológiai bűvárkodásra lenne szükség, hogy a két szerző összes olvasmányát felderíthessük.

Márai regényének, amint a fentiekben már megkíséreltük érzékeltetni, egészen más az indíttatása, mint Atwood eposz-újraírásának. Az előbbinél részint személyes azonosulása felezhető fel Ulysses alakjával, részint egy korszakhoz, a háborút követő évek intellektuális elmélkedéseivel való kötöttség. Visszautalhatunk ebben a vonatkozásban a tanulmányunk bevezetésében idézett *Beszélgetések*re, ahol az első oldalon ezt a két idézetet olvashatjuk: „A szellemi ifjúságnak, amely végigszenvedte a háborút, utána pedig nem találta meg békéjét” – írja Kerényi Károly, majd Thomas Mann szerint: „Beszédesen fonódnak itt össze két önéletrajz töredékei”. Nem véletlenül választottuk a két idézetet, a békére és az önéletrajzra történő utalást.²² Márai regényének címe mintha e két idézet sajátos visszhangjaként működne. Ezt egyrészt a regény címe alapján állíthatjuk, másrészt a fent említett önéletrajzi elemek regénybeli felbukkanása kapcsán. Azt is érdemes emlékeztünkbe idézni, hogy a homéroszi eposz utolsó énekének címe: *Békekötés*.

„S tán valamennyien elhullnak, s haza nem kerül egy sem,
 hogyha Athénaé, pajzstartó Zeusz atya lánya,
 meg nem szólal ekép és vissza nem inti a népet:
 »Jó Ithaké-beliek, hagyjátok a háborúságot,
 ezt a gonosz viadalt; vér nélkül jöjjön a döntés.»²³

A békekötés csak ideiglenes, ezt sugallja ez a befejezés. Talán ennek köszönhető, hogy az eposz utolsó éneke semmiképpen sem fogható fel a történet egyértelmű lezárásaként. A számos „folytatás” arról tanúskodik, hogy sohasem tekintették a történetét befejezettnek. Egyébként Atwood eposzfeldolgozásában is szerepel a béke szó, sőt egyik fejezetének címe: *Házibéke a Hádészban*. De ott sem uralkodik valamiféle békés állapot. Pénélopé olykor kirándulhat az élő világába, azaz megtudhatja milyen is a világ, ahol lényegében semmi sem változott. „Gondolom, ismeritek a szabályokat. Ha óhajtjuk, újjászülehetünk és elkezdhetünk egy új életet, de előbb innunk kell a Felejtés Vízéből, hogy emlékezetünkéből kimossa minden korábbi életünket. A Felejtés Vize nem hat mindig úgy, ahogy kellene. Vannak, akik mindenre emlékeznek” (P. 160). Mint ahogyan az alvilágban árnyként létező Pénélopé története is kiterjed a végtelen időben, egészen a jelenkorig, azaz a megírás, a modern formába öntés pillanatáig, úgy az újabb és újabb értelmezéseknek is van létjogosultságuk. A Hádészban bolyongó testetlen árnyak visszaidézik ember-mivoltuk emlékeit. Tudásuk végtelen teret és időt fog át. Hiába hangzik el az elbeszélés első mondatában a mindentudás lehetősége, ez a mindentudás később megkérdőjeleződik. Ugyanúgy, ahogyan a történet újbóli interpretációjából sem derül ki, vajon hű maradt-e Pénélopé férjéhez a magány hosszú éveit alatt, mint ahogyan az sem, mennyiben volt bűnrészes a lányok kegyetlen halálát illetőleg.

Nyilvánvaló, hogy Márait egészen más indokok vezették a regény megírásakor, mint a kanadai írónt. Az *Utóéne*kben tiszteletlennek nevezi vállalkozását, amikor folytatni meri az

²² Ezzel a két idézettel kezdődnek Kerényi Károly elmélkedései Thomas Mann-nal folytatott levelezésének 1960-as kiadásához. Kerényi közreadott levelezésüket két nagy fejezetbe sorolta, az első részt, az 1934-től 1945-ig tartó korszakot felölelő szakaszt *Regény és mitológia* címmel látta el.

²³ Devecseri Gábor, 5. sz. jegyzetben i. m.

ulyssesi történetet. Persze számos forrásra támaszkodik, amelyeket nem sorol fel egytől egyig. (BI. 90) „De bizonyos az is, hogy az emberi képzelet minden időben megkövetelte a Nagy Mese folytatását. A mitológiában nincs idő. (...) A mitológia a prehistorikus ember történelme” (BI. 347). „Minden könyvnek mérhetetlen sok őse van. Azt hiszem, leghelyesebb, ha a költők őseinek köszönöm meg, amit e helyen köszönni kell. Homérosnak mondok köszönetet” (BI. 348).

Margaret Atwood 2005-ben keletkezett mítoszújraírása életműve részét képezi, bár ma már kevesebb szó esik róla, hiszen a kanadai író nő írói karrierje az azóta eltelt tizenöt évben is folytatódott, sőt világszerte egyre népszerűbbé és ismertebbé vált. Ha nem is egészen a mai értelemben vett feminista szempontból adja elő mondanivalóját, Pénélopé sorsa nála valóban női sors, leánygyermekként problematikus a viszonya anyjával és apjával, majd szóba kerül házasságkötése, nászéjszakája, távozása a szülői házból, fia születése, annak felnevelésével kapcsolatos problémákkal együtt. De legfőképpen a szolgálólányok sorsának egészen sajátos, az eredeti eposzhoz képest kiterjesztett változatában nyilvánul meg meggyőződése, ami már nemcsak egyszerűen női történet, hanem annál mélyebbre is hatol, egy történeti-antropológiai-szociológiai szintre is utal. Az első személyben előadott történet Atwood egyéb műveiben is tetten érhető, akárcsak a klasszikus szövegek újraírásának kísérlete, többek között a *Boszorkánymagzatban*, ami Shakespeare *Viharjának* modern korba és különleges környezetbe történő áthelyezése. Mi azonban jelen tanulmányunkban mintegy „állókép”-ként tekintettünk a *Pénélopéia* című elbeszélésére, meghagyva mások számára a kanadai író nő életművének további tudós elemzését.

